

M

222.861

A TRÓNÖRÖKLÉS KÉRDÉSÉHEZ AZ ÁRPÁDOK KORÁBAN

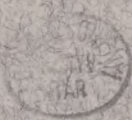
IRTA

DOMANOVSKY SÁNDOR

Különlenyomat a Budapesti Szemle 1913. évfolyamából

BUDAPEST

1913

M 222.861

Ciszegos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

VII 00-184 / 1964
65.

Kedves Béla barátomnak
igaz barátisággal
Sándor

Dr. IVÁNYI BÉLA

A TRÓNÖRÖKLÉS KÉRDÉSÉHEZ AZ ÁRPÁDOK KORÁBAN.

Nagy érdeklődéssel és örömmel olvastam ez év elején Fraknói Vilmos tanulmányát a királyi trónöröklés rendjéről az Árpádok korában.* Magamnak is már régebben aggodalmaim támadtak az általánosan hirdetett testvérörökösödés elve ellen, kutattam is ebben az irányban, de kutatásaim eredményét csak később, más kérdésekkel kapcsolatosan akartam nyilvánosságra hozni. Fraknói értekezését, a mely szembe mert szállani a régi fölfogással, épen ezért olvastam nagy élvezettel és készültem is, hogy némi pótlásokkal egészítsem ki. Közben azonban Ferdinándy Géza Fraknói érveit éles kritika tárgyává tette,** a minek következtében elhatároztam, hogy pótlások helyett a kérdést egész terjedelmében ismét megvilágítom.

A Fraknói-Ferdinándy polemia ugyanis itt két különböző kérdést bonyolított össze. Fraknói t. i. az örökösödés kérdésének tárgyalásában tovább ment, mint a meddig a rendelkezésünkre álló adatok világánál menni lehet, és arra a föltevésre alapítva, hogy már az Árpádok idejében írott örökösödési rend is volt, kétségbe vonta, hogy a nemzet királyválasztási jogát gyakorolta volna. Ferdinándy támadása tulajdonképen Fraknói érvelésének ezt a részét támadta s így az örökösödés rendjéről a vita áttérőldött a trónbetöltés módjának kérdésére. Ferdinándy kimutatta, hogy Fraknóinak nem sikerült azt a régóta általánosan el-

* A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában. *Katholikus Szemle.* 1913. 3—30. l.

** A trónbetöltés kérdése az Árpád házbeli királyok korában. *Budapesti Szemle.* 1913. 239—272. l.

fogadott nézetet, hogy az Árpádok idején örökösödéssel vegyes választás útján töltötték be a trónt, megingatnia; azzal azonban, hogy az örökösödési tényező érvényesülésénél milyen elv jutott érvényre, keveset törődött. Engem a kérdésnek ez az oldala érdekel inkább. A trónbetöltés módját illetőleg ugyanis osztom Ferdinándy nézetét, hogy ebben a kérdésben Fraknóinak nem sikerült a bizonyítás és hogy a nemzet választási jogát elvitatni nem lehet.

Szabadjon tehát ezt a kérdést abban a világításban előadnom, a hogy én a dolgokat látom.

I.

Fraknói azt a véleményét, hogy az Árpádok korában megállapodott örökösödési szabályok intézkedtek a trónöröklés rendjéről, csupa az Árpádok korának végéről származó adattal bizonyítja, a mire Ferdinándy teljes joggal alkalmazza azt az ellenvetést, hogy «ez még nem teszi azt, hogy akár a vezérek, akár Szent István korára is biztos alapot nyújtanak a jogtörténeti következtetések levonására». Az az adata pedig, a melynek alapján fölteszi, hogy ez a rend írott szabályokban volt megállapítva és azt tanúsította, hogy a korona örökösödés és nem választás útján szállt egyik uralkodóról a másikra, épenséggel csak 1303-ból való és minden ízében idegen fölfogást tükröztet, a melyet a római curia hangoztat a francia származású nápolyi uralkodócsalád igényeinek elismertetésére. Ferdinándynak tehát igaza van, a mikor ennek az adatnak, VIII. Bontifaktus pápa «Spectator Omnium» bullájának bizonyító erejét tagadja.

Fraknói szerint lehetetlen, hogy a trónörökösödés rendjére nézve «már a legrégibb időkben ne jött volna létre az illetékes tényezők részéről a megállapodás; mert e nélkül az öröklés elvének alkalmazása folytonos bonyodalmakra adott volna okot, és az öröklési rendszer a választási rendszernek minden hátrányát bírta volna, előnyei nélkül».*

* *Kath. Szemle.* 6. 1.

Mindazonáltal Fraknoi itt figyelmen kívül hagyja mindazokat a tanulságokat, a melyeket más népeknek történetéből hasonló fokon levonhatunk. Mert megállapodott öröklési renddel népek fejlődésének kezdő fokain nem igen találkozunk. A népek törekvése általában mindenfelé az volt, hogy a trón betöltésére maguknak is őrizzenek meg bizonyos jogokat. Pflugk-Harttung a germán népek trónörökösödési viszonyait vizsgálva, arra az eredményre jutott, hogy «a trónutódlási viszonyok általánosságban azt tanúsítják, hogy a küzdelem az örökösödés és a választás közt jellemzi az egész korszakot úgy a nyugaton, mint a keleten, Toledotól és Taratól Konstantinápolyig, Madainig és Damaskusig».*

Ez a kijelentés tulajdonképen még a népvándorlás korára vonatkozik. Más vizsgálódások azonban azt mutatják, hogy jóval későbbi időben a frank birodalomban, illetőleg annak szomszédságunkban fekvő keleti részében: a német-római birodalomban, sőt a szláv népeknél is hasonló viszonyok állottak fenn.

Pflugk-Harttung a népvándorlás korára a helyzetet így határozta meg: «A kit nemzetségivé (Geschlechtig), királylyá avattak, ezt a kiváltságot nemcsak magának szerezte meg, hanem utódainak is, a kik ettőlfogva a strips (gens) regia-t alkották. Ennek a királyi méltóságra annyiban volt joga, hogy a jog az összességet illette meg, a család egyes tagjának csak az igénye volt meg. Csak a nép választási határozata következtében lett az igény egyedi joggá; ez változtatta át az egyén részére a ius ad rem-et ius in re-vé: ruházta át a legfőbb hatalmat».**

Jellemző ezekre a viszonyokra az az eset, a melyet Prokopius elbeszélése alapján a herulokról mond el, a kik a királyi nemzetség kihalta után a távoli Thuléba küldtek követséget, mert tudták, hogy a királyi nemzetség egyik ága odaszakadt. Közbe azonban Justinianus császár a

* Zur Thronfolge in den germanischen Stammesstaaten. Zeitschrift d. Savigni Stiftung für Rechtsgeschichte. *Germ. Abt.* XI. S. 205.

** Id. hely 178. l.

rend érdekében maga jelölt ki királyt nekik, a kit el is ismerték. A mikor azonban a küldöttség Thuléból a kiválasztott jelölttel visszatért, Justinianus jelöltjétől az egész nép elpártolt és a thuléit ismerte el királyának.*

Ez az eset azonban azt bizonyítja, hogy a választás mellett épen olyan fontos volt a trón betöltésénél az örökösödési jog is.

Természetes, hogy az örökösödési és választási elv küzdelme az egyes esetekben a legkülönbözőbb helyzeteket teremtette s az egyes esetekben megnyilatkozó sokféleség a kutatók útjába mindenütt nagy akadályokat gördített, a mikor a szokásjogban megnyilatkozó általános szabályok megállapítására törekedtek. Theodor Lindner a német királyválasztások módját vizsgálva, belátta, hogy az egyes eseteket egyénileg kell kezelni, mert sokféle tényező befolyásától függött, vajjon az örökösödés vagy a választás elve jutott-e túlsúlyra.** Az egyes esetek egyedi jelentőségét a magyar fejlődésben is kellőképen méltányolnunk kell és a vitás eseteket közelebbről kell megvilágítani.

Lindner fejtegetései reánk nézve különösen tanulságosak. A Merovingoktól kezdve a középkor császárválasztásaiig ugyanazok a momentumok ismétlődnek. Kedvező családi viszonyok, a mikor az uralkodó fiára hagyhatta a trónt, különösen, ha ez ismételten történt egymásután, az örökösödés elvét szilárdította meg, a választás jelentőségét devalválta. Szerencsétlen családi viszonyok: az egyenes fiutódok hiánya, különösen egymásután ismétlődő több esetben a választás jelentőségét nagy mértékben emelte.

A Merovingok idejében az örökösödés elve győzött, de a választás emléke is fennmaradt abban a szokásban, hogy az új király, körüllovagolva, fogadta népe hódolatát. A belső küzdelmek és a terménygazdálkodás azonban csakhamar az előkelők hatalmát tetemesen megnövelte s a király kénytelen volt az ő elismerésüket megszerezni. Megszerezte

* Id. hely 179. l.; Prokopius II. 15.

** Die Deutschen Königswahlen und die Entstehung des Kurfürstenthums. Leipzig, 1893.

ezt az elismerést Pipin is.¹ Családjában azután az volt a divat, hogy az uralkodó fiát még életében elismertette utódának. Akkor az előkelők befolyása a trónbetöltésre ismét aláhanyatlott, de hozzájárulásukat mellőzni nem lehetett.² A birodalom bomlásával az akkor kitört küzdelmekkel ez a jog különösen a birodalom nyugati részében ismét fölevenítette a választást. Ugyanúgy alakultak a viszonyok a keleti birodalomban is a Karolingok ott uralkodott ágának kihalta alkalmával. A szász dynastia idején ismét az örökösödés elve kerekedett fölül s a fejedelmek még életükben ismertették el fiaikat.³ Utánuk II. Henrik az örökösödés jogán úgyszólván kieroszakolta a hódolást.⁴ A választás csak II. Konrád trónrajutásánál érvényesült ismét, de őt is a szász dynastiával való rokonsága segítette a trónra.⁵ A sáliai ház idején a viszonyok úgy alakultak, mint a szász dynastia korában. Csak Sváb Rudolf ellenkirály választásakor hódított tért a törekvés, hogy az örökösödési jogot egészen figyelmen kívül hagyják.⁶ Ezt a törekvést megerősítette, hogy Szász Lothár a választás alkalmával, hogy magának a Hohenstauf Frigyessel szemben a többséget megszerezze, designatiojáról is lemondott.⁷ Az ő halála után azonban a Hohenstauf házat mégis örökös igényei alapján

¹ Lindner id. mű 3—6. l.

² Mag man den Einfluss der Grossen bei allen diesen Vorgängen noch so gering anschlagen und den Willen des regierenden Vaters als wesentlich massgebend betrachten. so ist doch nicht zu verkennen, dass die Idee bestand, zu allen Verfügungen über Thronfolge sei Zustimmung erforderlich. Die Optimaten oder Primaten müssen ihre Beipflichtung geben. U. ott 6. l.

³ U. ott 24—25. l.

⁴ Merkwürdiger Weise erfolgte nicht, was uns als das nächstliegende erscheint, der Zusammentritt eines Reichstages. U. ott 30. l.

⁵ ... das Erbrecht verhalf ihm, der vorher keine grosse Macht und keine hohe stellung innegehabt hatte, zur Krone. Doch mit aller bestimmtheit kam diesmal das Kurrecht der Fürsten in Geltung, und dass dieser sich binnen kürzester Zeit zum zweiten Male wiederholende Fall einer Unsicherheit bei dem Thronwechsel den Fürsten zu gute kam, war natürlich genug. U. ott. 41. l.

⁶ U. ott 46. l.

⁷ U. ott 53. l.

helyezték a trónra. Akárhogy is jutott azonban az uralkodó a hatalom birtokába, trónralépését a források mindig választásnak nevezik, még abban az esetben is, ha a még élő uralkodó fiát a fejedelmek gyűlekezetében maga designálta utódának.

Hasonló megfigyeléseket tehetünk Csehországban, ahol pedig a királyi nemzetség örökösödési szokásai egészen eltérőek voltak, a mennyiben a trónt nem az uralkodó elsőszülött fiának, vagy általában egyenes leszármazottainak, hanem általános szláv szokás szerint a család legidősebb élő tagjának tartották fenn. J. Loserth kutatásai ezt a kérdést is tisztázták.¹ Eredményüket Loserth így fejezte ki: «Ha bizonyosnak is kell tekintenünk, hogy a cseh nagyok választási joga a tizenharmadik századig fennállott, másrészt azt is constataálni kell, hogy ez a választási jog elejétől fogva korlátolt volt. Mint Németországban, úgy Csehországban is az örökösödés és választás karöltve járt. Ha Csehországban a trónutódlás a nép választásától függött is, mégis tekintettel kellett lenni a Přemyslidák családjára». «A nagyok választójoga mellett az uralkodó család tagjai örökösödési jogukra is hivatkoznak».² A Břetislav-féle örökösödési rend rendelkezései pedig — mint Loserth kimutatta — a szokásjogban már 200 évig ő előtte is fennállottak;³ «mindig a család legidősebb tagját választották, és ha egyszer a legidősebb jogát mellőzték, ezt a fennálló jogok megsértésének, a jogrend sérelmének tekintették és a krónikások is annak nevezték».⁴ Jellemzőek ezekre a viszonyokra a II. Břetislav halála után történtek. A nagyok, a mint az előre meg volt állapítva, II. Bořivojt választották meg, a ki azonban nem volt a család legidősebb tagja. A jogaiban sértett Udalrik brünni herczeg

¹ J. Loserth: Das angebliche Senioratsgesetz des Herzog Břetislav I. und die böhmische Succession in der Zeit des nationalen Herzogthums. *Archiv für österreichische Geschichte*. Bd. LXIV. I. Hälfte. S. 1—78.

² Id. mű 59. l.

³ U. ott 29. l.

⁴ U. ott 63. l.

sérelmét a császárnak panaszolta el, a ki reá ruházta ugyan Csehországot «sed in ducem eligendi obtentum ponit in arbitrio Bohemorum».¹

A német és a cseh örökösödési rendből eléggé látható, hogy a választással vegyes örökösödés rendszerében a választás mellett a legkülönbözőbb örökösödési elvek érvényesülhettek. A választás joga tehát nem volt akadály arra, hogy a királyi családban akár az elsőszülöttség jogát, akár a testvérörökösödést iparkodjanak diadalra juttatni.

Nincs tehát semmi csodálatos abban, ha nálunk is az öröklés és választás jogát egymás mellett említik. Az «eligere» és «in hereditate succedere» kifejezések már Nagy Károly 806-iki örökösödési rendelkezésében együtt fordulnak elő.² Abban, hogy azok az uralkodók, a kik fiaikat az örökösödés joga alapján még életükben elismertették, mégis az «electio»-t hangsúlyozzák, semmi különös nincs,³ feltűnő azonban, hogy II. Henrik egyik oklevelében így nyilatkozott trónrajutásáról: «ut deo praeside concors populorum et principum nobis concederetur electio et hereditaria in regnum sine aliqua divisione successio».⁴ Pedig éppen II. Henrik esetében az «electio» tulajdonképen csak kiegészítő hódolás volt. Németországban, a hol az örökösödés jogát századokon át (912—1002. és 1024—1125.) nem vonták kétségbe, természetesen inkább a háttérbe szorított «electio» jogát hangsúlyozták, annál erősebben, mentől kevésbé érvényesült.

Természetes, hogy e két elv összefonódása és az örökösödési jog érvényesülése következtében tulajdonképeni választási rend nem fejlődhetett.⁵ A mi fogalmaink szerinti

¹ U. ott 47. l.

² Lindner id. mű 5. l.; Capitularia regum Francorum ed. Boretius I. 128. l.

³ Pl. I. Ottó megválasztásánál: iure hereditario paternis eligitur succedere regnis. Mon. Germ. SS. V. 54. l.

⁴ Lindner id. mű 32. l.

⁵ Die Wahlen geschahen demnach in einer Form, welche unseren Begriffen von einem Wahlverfahren wenig entspricht. Der Vorgang war ein überaus einfacher, und wenn er sich in dieser Schlicht-

választásról ott, a hol külön választóttestület nem alakult, sőt még a választásra jogosultak száma és rétegei is ingadoztak, nem lehet szó. Németországban ilyen ingadozó a helyzet a választófejedelmi testület alakulása előtti időkben. Többnyire az «optimates,» «principes,» «primates» vagy «proceres» kifejezésekkel jelölik a választókat, máskor azonban szó van a «totus populus»-ról, «cuncti praesentes»-ről, 1077-ben «archiepiscopi, episcopi, duces, comites maiores atque minores»-ról, sőt 1125-ben a választásról szóló tudósítás szerint Lothárt «principibus, archiepiscopis, episopis, abbatibus, praepositis, clericis, monachis, ducibus, marchionibus, comitibus, ceterisque nobilibus» részvételével választották meg.¹ A választásban többnyire csak igen kevesen vettek részt, a nagyobb tömegek szerepe meg nem volt több, mint az új királyt felkiáltásukkal üdvözölni, neki hódolni. Lindner megállapítása szerint Németországban 1196-ig tulajdonképen csak három igazi választásról lehet szó: a mikor nem volt előre bizonyos a választás eredménye. Ezek II. Konrád megválasztása 1024-ben, Rudolf ellenkirályé 1077-ben és Szász Lotharé 1125-ben.² Elvileg sokaknak volt joguk a választásban résztvenni, de ez csak a részvételre szorítkozott; tulajdonképeni szavazás vagy a szavazatok összeszámolása sohasem ejtetett meg.³

A germán népeknél joguknak az a tétele, hogy az ítéletnél a kisebbség köteles a többség véleményéhez csatlakozni, a választásokra is átment. A választások tehát mindig egyhangúak voltak.⁴ A kik nem akartak hozzájárulni,

heit so lange erhalten hat, das war lediglich eine Folge der immer wieder obsiegenden Erblichkeit der Würde und der mit ihr verbundenen Designationen. Es war keine zwingende Notwendigkeit vorhanden, das Wahlgeschäft auszubilden, und wenn gelegentlich bei dem Wechsel der Herrscherhäuser Ansätze dazu gemacht wurden, so blieben sie, weil keine Fortsetzung folgte, ohne nachhaltige Wirkung. Lindner id. mű 90. l.

¹ U. ott 67—68. l.

² U. ott 66. l.

³ U. ott 91. l.

⁴ Ernst Mayer: *Zu den germanischen Königswahlen*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germ. Abt. XXIII. S. 1—61.

eltávoztak, de Németországban még a későbbi időkben is a kettős választások két különböző választói gyülekezet működéséből származtak.¹ Ezeknek a választó gyűléseknek működését pedig a «prima vox» irányította. A Sachsen-spiegel szerint ez a jog a későbbi választófejedelmeket illette meg,² a régebbi időkben a kútfők egybehangzó tanúsága szerint a mainzi érseket,³ de gyakorolták mások is.⁴ Természetes, hogy ilyen körülmények között a prima vox mellett a többiek szavazati joga igen elenyésző volt: ők már úgyszólván csak hozzájárulásukat fejezhették ki. Lindner épen ezért a prima vox-ot úgy magyarázza, hogy az már csak a választás eredményének kihirdetése volt, de másrészről kénytelen elismerni, hogy előtte a választásban jogi actus nem történt, mert a fejedelmek előzetes tárgyalásait olyanokul tekinteni nem lehet.⁵

A választás tehát körülbelül így folyt le. A fejedelmek előzetes megegyezése után következett az ünnepélyes gyűlés, a melyben a «prima vox» elhangzása után az új királyt kikiáltották (acclamatio) és neki hódolatukat bemutatták (laudatio).⁶

Mindezekből kitűnik, hogy a választás igen gyakran csak a consensus nyilvánítása volt és hogy ezekben az időkben «electio» és «consensus» úgyszólván ugyanazt a fogalmat fejezik ki. Lindner ezek alapján arra az eredményre jutott, hogy az «eligere, electio» szavakat nem kell szószerinti értelmükben venni, abban az értelemben, a melyet mi hozzá fűzünk; igazi választás, talán többféle javaslat

¹ Lindner id. mű 91. l.

² E. Mayer id. h. 51. l.

³ 1024-ben Wipo szerint: Archiepiscopus Mog., cuius sententia ante alios accipienda fuit, rogatus a populo — laudavit et elegit...; — 1077-ben Berthold szerinti Rudolfus primum a Mogentino episcopo, deinde a cæteris in regem ab eis nominatus et electus est. — V. ö. Lindner id. mű 80—85. l.

⁴ I. Henrik trónraemelésénél Eberhard Frank herceg, II. Henrikénél Merseburgban a szász herceg.

⁵ U. ott 77—79. l.

Lindner a «laudatio»-t az «acclamatio»-tól megkülönbözteti és azt hiszi, hogy az egyesek egyenkénti hódolása volt.

alapján egyenkénti szavazatleadással nem képzelhető. Talán «elismerni, elismerés» (anerkennen, Anerkennung) volnának a legtalálhatóbb kifejezések. Az «electio»-t gyakorló személyiségek activ és passiv tevékenységét fejezi ki.¹ Cseh kút-főkben a consensus és electio szinte helyettesítik is egymást.²

Ilyen határozatlan viszonyok között Németország kivételével mindenütt a főpapság szerzett magának különösebb befolyást a választásokra. Csehországban is a prágai érsek jogait a nemzeté mellett mintegy egyenrangút emelik ki.

Magyarországban erről a korról — sajnos — nem maradtak följegyzések a választásokról. Abból azonban, a mit közvetve tudunk, és a külföldi analógiákból Magyarországra is csak azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a választást gyakorló testület hiányában ezt a jogot nálunk is az előkelők, az udvar főméltóságai, első sorban a főpapság gyakorolta. A főpapság III. Endre megválasztásánál hangsúlyozta is ebbeli jogait. Ezek a választások azonban szintén inkább csak consensusnak, hódolásnak tekinthetők. Magában az actusban itt is nagy jelentősége lehetett valamelyes prima voxnak; legalább is erre következtethetünk Mátyás király azon intézkedéséből, a mely a királyválasztásnál ezt a jogot a nádornak kívánta biztosítani. Az ellenkirályokat ezekkel a választásokkal szemben mindig egy-egy elégedetlen politikai párt emelte a trónra, külön actussal és szintén egyhanguan.

Azok az adatok, a melyeket Ferdinándy a választásra Hartvicus legendájából és a Budai Krónikából fölhoz,³ nem szólnak ez ellen a föltevés ellen. Hartvicus két helyen is szól Szent István megválasztásáról először: «convocatis pater suus Hungariæ primatibus cum ordine sequenti per

¹ Lindner id. mű 7. l.

² Consensu totius Boemiæ nobilium Wladizlaus filius Wladizlai ducis paterna sede intronizatus collocatur: — Favorabili populorum assensu in paterni ducatus successionem electus...; — quia sine consensu Bohemorum et episcopi efficere conabatur. V. ö. Loserth id. h. 50, 48, 38. lapok.

³ Id. hely 268. l.

communis consilium colloqui filium suum post se regnaturum populo praefecit et ad hoc corroborandum a singulis sacramentum exegit»; másodsor: «post obitum vero patris Stephanus adhuc adolescens favore principum et plebis in patris solium laudabiliter provectus». Az előkelők activ választási tevékenységére csak a második helyből lehetne következtetni, bárha a szavak az ellenkező magyarázatot sem zárják ki. Az első hely azonban ugyanazt a helyzetet festi, mint a mely a német designatióknál fordult elő, sőt Géza az összegyűlteket kezét esküvel is megkötötte. A Budai Krónika Szent László választására vonatkozó helye pedig az egyhangú választást négyszeresen is hangsúlyozza: «cum communi consensu pariliqve voto et consona voluntate... concorditer elegerunt», a hol, ha a szavaknak minden esetben különös belső tartalmat is tulajdonítanánk, arra is rámutathatnánk, hogy consensu... elegerunt.

Minthogy tehát ezek az adatok föltevésünket meg nem ingatják, minthogy magyar királyválasztó testület nem volt s a királyokat fejenkénti szavazással nem választották, föl kell tennünk, hogy a királyi trón betöltésében, ha csak forradalmi mozgalom nem támadt, a királyi család örökösödési hagyományai érvényesültek.

A kérdés tehát az, hogy az az örökösödési rend, a mely a nemzet választói jogának épségben tartásával fennállott, az elsőszülöttség jogán alapult-e, vagy a mint Kinnamos hirdette, a testvérörökösödésen, vagy valami másféle örökösödési elven?

II.

Mindazok az elméletek, a melyek a fiúörökösödés elvével ellentétben állanak, hirdessék azok akár a testvérörökösödést, akár a senioratus elvét, vagy, hogy a korona az Árpádok családjának csak teljeskorú férfitagjára szállhatott, sőt még a választás elvének hangoztatói is többnyire Kinnamosra, Mánuel. császár udvari történetírójára támaszkodnak.

Kinnamos t. i. II. László és IV. István trónkövetelésé-

vel kapcsolatosan azt írta*: «A mikor hát Géza halálával másik testvérét hívta az uralomra a törvény szava (mert törvény a hunnoknál, hogy a korona mindig a még élő testvérekre száll, a császár erejétől telhetően őket hazájukba visszavinni törekedett.» Ezen kívül pedig hasonló nyilatkozatot tesz Álmos Görögországba menekülésével kapcsolatosan: «A hunnoknál szokás, hogyha az uralkodó gyermeket hátrahagyva hal meg, a míg fiúutódnak részese, a ki őt az uralomban követi, a testvérek megegyeznek és egymással kölcsönös jóindulatban élnek, mihelyest azonban fia születik, másképp nem, csak megvakítva élhetnek az ország határai közt.»**

Kinnamos azonban nem az a minden tekintetben hitelt érdemlő író, a kinek szavára, különösen ebben az esetben építeni lehetne. Az ő tollára Mánuel politikája nem volt hatás nélkül. Mánuelnek a nyugat felé tekintő tervei pedig a magyar és a görög érdekeknek a Balkánon történt összeköttetése következtében mind határozottabban fordultak Magyarország ellen. A jogczim, a melyen a magyar ügyekbe avatkozott, gyakran változott, csak a cél maradt ugyanaz. Először Boricsot támogatta, majd Géza király testvéreit iparkodott trónkövetelőkül megnyerni, a kik pedig békésen éltek a királyi udvarban. Először csak a népszerűtlen István herceget sikerült magához vonzania; László csak később ment bátyja után Konstantinápolyba. Nem nyugodott a Gézával kötött béke után sem. III. Istvánnal szemben II. Lászlót, majd IV. Istvánt emelte a trónra. IV. István elűzetése után III. Istvánnal is békére lépett és a király öcsesét, Bélát ismertette el trónörökösnek. De még

* τότε τοίνυν ἐπειδὴ τοῦ Ἰατῆς τετελευτηκότος ἑστέρον τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦ δικαίου ἐκάλει θεσμός (νόμος γὰρ οὗτος παρὰ τοῖς Οὐννοῖς ἐστὶν ἐπὶ τοὺς περιόντας ἀεὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ στέρας διαβλίνειν) ... Lib. V. 1. Corp. Script. Byz. 203. l. — Ugyanott még kétszer utal erre: ὅθεν δὲ τῆς Οὐννικῆς μεταποιεῖσθαι ὁ βασιλεὺς ἤθελεν, ἥδη λέγωμεν, ἐς Οὐννοὶ τοίνυν τὸ μὲν τι τοῦτον αἰδεσάμενοι τὸν νόμον.

** ἕως γὰρ Οὐννοὶ ἐστί, τοῦ ἐν σφίσιν ἀρχοντος ἐπὶ παισὶ τετελευτηκότος, ἕως μὲν ὁ τὴν ἡγεμονίαν ἐκ τούτων παραλαβὼν ἄρρενος οὐκ εἴη πατὴρ παιδός, ζυνεῖναι τε ἀλλήλοις τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τῆς παρ' ἀλλήλου τυγγάνειν εὐνοίας, ἐπειδὴν δὲ ἥδη πᾶσι αὐτῷ γένηται, οὐκέτι ἄλλως τὴν ἐπὶ τῆς χώρας συγχωρεῖν αὐτοῖς διοτιβὴν ἀλλ' ἢ τὰς ὁφείας ἐκκεντηθεῖσιν. U. o. 9. l.

ezek a megállapodások sem gátolták meg abban, hogy a Szerémséget és Dalmáciát elfoglalja; sőt hogy IV. István támadásait továbbra is támogassa. Ez a tendentia nem maradhatott hatás nélkül Kinnamosra, ez sugalta neki az itt szóban forgó sorokat is.

De Kinnamos hitelét ebben a pontban nem csak a pártszempont gyöngíti, a mely tollát irányította, hanem rossz értesültsége is. Azok a sorok, a melyeket Álmos megvakításánál mond el, a tényeknek nem felelnek meg. Egész általánosítása tudomásunk szerint két eseten alapszik: Vazul és Álmos megvakításán. A Vazul esete azonban tulajdonképpen nem tartozik ide, mert Vazult nem testvére vakította meg és nem is fia trónigényei kedvéért. Ez a generalisatio tehát az egyedüli Álmos-tragedián alapszik, a mely azonban elszigetelt jelenség maradt, s így erre az adatra építeni nem szabad. És ha a «szokást» (ἔθος) így ismeri, akkor nem valószínű, hogy a «törvényről» (νόμος) jobb értesülései vannak; ez határozottabb fogalom és pontosabb információt igényel, a melyet megszerezni sokkal nehezebb. Hogy tehessük azonban föl Kinnamosról, hogy egy magyar törvényes szokásról pontos információt szerzett, ha még a királyi családnak általa említett tagjai közt a rokonsági kapcsolatokat sem ismerte és Álmost és Istvánt Szent László fiainak tette meg. Az ilyen környezetben megjelenő adattal szemben aggályainkat nem fojthatjuk el.

Igaz, hogy a Kinnamos említette örökösödési rend mellett még Konstantinos császár tekintélyére is szokás hivatkozni.* Konstantinos szóbanforgó szavai azonban a bessenyőkre vonatkoznak és róluk is egészen mást állítanak, mint a mit Kinnamos a magyarokról ír. Hiszen ott az unokatestvérek örökösödési jogáról van szó, nem a testvérekéről, tehát arról, hogy az uralkodó nemzetség távolabbi

* μετὰ δὲ θάνατον αὐτῶν δεδῆξαντο τὰς ἀρχὰς οἱ τοῦτων ἐξάδελφοι. νόμος γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ τύπος ἐκράτησε παλαιὸς μὴ ἔχειν ἐξουσίαν πρὸς παῖδας ἢ ἀδελφούς αὐτῶν μεταπέμπειν τὰ ἀξιώματα ἀλλ' ἀρκεῖσθαι μόνον τοῖς κεκτημένοις τὸ καὶ μέχρι ζωῆς ἀρχειν αὐτούς, μετὰ δὲ θάνατον προχειρίζεσθαι, ἢ ἐξάδελφον αὐτῶν, ἢ ἐξᾑδέλφον παῖδας, πρὸς τὸ μὴ κατ' ὅλου εἰς ἓν μέρος γενεᾶς διατρέχειν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπλαγίους καὶ κληρονομεῖν καὶ ἀπεκδέχεσθαι τὴν τιμὴν. *Magy. Honf. Kútjői* 116. l.

ágait részesítették az uralomban s a trón ágról-ágra szállt át, nem pedig az ágban öröklődött. Ezt az adatot még csak az analogia jogán sem lehet Kinnamos sorai hitelének erősítésére fölhozni.

Azok az adatok tehát, a melyek a testvérörökösödés elve mellett szólhatnának, a kritika világánál helyüket meg nem állják,* s így a tények vizsgálatához kell folyamodnunk. Itt természetesen elsősorban az a három eset jön számba, a melyben az elsőszülött fiú a trónon mellőztetett s a melyekkel Fraknói és Ferdinandy is tüzetesebben foglalkóztak. Ezek közül is tulajdonképen elesik a második: Béla halála után Salamon trónrajutása, a melyről Ferdinandy kiemelte, hogy ez «Gejza és László engedékenysége» és a németek támadó magatartásának» volt az eredménye.** Marad tehát Béla és Szent László trónrajutása.

III.

Minthogy azonban az itt említett esetek közül az első: Béla trónrajutása a XI. század mázodik felében történt, szükségesnek tartom, hogy a korábbi örökösödési eseteket is megvilágítsam. Ebben a korszakban ugyanis minden adat a fiúörökösödés érvényesülése mellett szól, természetesen a nemzet választási jogának fönntartásával. Ellene csak Péter és Aba Sámuel és a Konstantinos említette Phalitzis esetei hozhatók föl.

Péter és Aba Sámuel trónrajutását azonban a Szent István halála után beállott rendkívüli körülmények magyarázzák. Szent Istvánnak eredeti terve nem az volt, hogy Pétert juttassa a trónra. Ez a fordulat csak Imre herceg halála után következett be. Akkor pedig Péter volt a király legközelebbi férfirokona. Bizonyára mellette foglaltak állást az egyházi és az udvari főméltóságok, a kik pedig ebben az időben a nemzet királyválasztó-joga letéteményeseinek

* Ezt Ferdinandy is elismeri: «És a mily önkényes és hamis föltevésre volt építve ez a Kinnamos-féle öröklési jogszabály, olyan önkényes föltevésre építettnek látom én az elsőszülöttségi rend jogszabályát is.» Id. hely 257. l.

** Ugyanott 254. l.

tekinthetők. A politikai ellentétek Pétert a trónról hamar elsodorták. Akkor a forradalom segítette a királyi székre Abát, az egyetlent, a ki egy gyorsan támadt forradalmi mozgalomban elég közel volt, hogy a trónra lehessen emelni. Ezek az esetek tehát megzavarták a fönnálló örökösödési rendet, de mint rendkívüliek bizonyítékul sem jobbra, sem balra föl nem használhatók.

Maradna tehát a Phalitzis esete. Phalitzis neve csak Konstantinosnál fordul elő; sem a hazai hagyomány, sem a nyugati kútfők, sem semmiféle más emlék nem őrizte meg. Igaz, hogy Árpád többi fejedelmi székre nem jutott fiainak és unokáinak nevét is csak a biborban született császár örököztette meg. Hogy tehát Árpádnak volt Phalitzis nevű unokája, a kit Karácsonyi János a fehérmegyei Vaál helység nevével hoz kapcsolatba,¹ nem igen lehet kétségbe vonni. Határozottan kétségbevonom azonban, hogy Phalitzis tényleg fejedelem lett volna.

Bury teljesen tisztázta a *De administrando imperio* keletkezése történetét.² Kétségtelen, hogy ez a munka 948 és 952 közt keletkezett, de befejezetlenül, átdolgozatlanul maradt, a minek következtében a különböző korok adatai egymásnak gyakran ellentmondanak. A magyar adatokat a császár nagyrészt Bulesutól és Gyulától szerezte, a kik 948 és 950 közt tartózkodtak Bizanczban. A mikor tehát a császár azt mondja, hogy Phalitzis a most uralkodó fejedelem,³ az csak ezekre az évekre vonatkozhatik. Igaz ugyan, hogy Konstantin — Bury szerint — a Gábor deák követségétől is szerzett adatokat a magyarokról; ez az adat azonban nem származhatik tőle, mert épen az Árpád utódai felsorolásában, tehát ugyanezen helyen Termatzuval kapcsolatban azt mondja a császár: «a ki eljött mostanság mint barátunk, Bultzu-

¹ Árpád birtokai. *Árpád és az Árpádok*. Budapest, 1907, 141. és 144. l.

² The treatise *De administrando imperio*. *Byzantinische Zeitschrift*. 1906. XV. köt. 517—577. l. — V. ö. erről ismertetésemet *Századok* 1907. 436. l.

³ ὁ Ιουδοῦζης ἐπολιτῆσεν οὐδὲν τὸν Φαλιτζίον τὸν νυνὶ ἄρχοντα. *M. Honf. Kútf.* 128. l.

val, Turkia harmadik fejedelmével és karchasával.»¹ Ez a kijelentés tehát pontosan meghatározza ennek az adatnak a korát. Csakhogy Liudprand tanúsága szerint 947-ben már «Taxis rex» vezette a magyarokat Italiába,² már pedig Phalitzis csak Taksony előtt uralkodhatott volna. Liudprandban pedig nincs okunk kételkedni, hiszen akkor épen a megtámadott Berengár titkára volt.

Phalitzis uralkodása tehát igen gyenge adatokon nyugszik. Az ἄρχων kifejezést pedig Kontantinos különben is nagyon elastikusan használja. Így nevezi a fejedelmet, de a törzsfőket is, a mikor azt mondja, hogy mindegyik törzsnek van fejedelme,³ vagy, hogy Gábor deáknak a magyarok fejedelmei mind egyhanguan válaszoltak.⁴ Sőt ἄρχων-nak mondja Árpád fiát, Leventét is, a kit később az Árpád család származási táblájában meg sem említ.⁵ És még sem jutott eszébe senkinek, hogy ezen az alapon Leventét a magyar fejedelmek sorába felvegye.

És szabadjon még valamit kérdeznem. Ha Phalitzis tényleg fejedelem volt, miért nem szállott utána a trón testvére Tasesre — mert hiszen Konstantinos tudósítása szerint Taseset csak testvérenek tekinthetjük?⁶ Vagy a Jutotza ágának kihalta esetén miért nem szállott az idősebb ágakra, miért épen a legfiatalabbra?⁷ Ezt csak úgy magya-

¹ ὁ ἀρτίως ἀνελθὼν φίλος, μετὰ τοῦ Βουλτζοῦ τοῦ τρίτου ἄρχοντος καὶ καρχαῖ Τουρκίας. U. o. 128. l.

² Taxis, Hungariorum rex, magno cum exercitu in Italiam venit. *Antapodosis lib. V. cap. 33.*

³ ἔχει δὲ ἐκάτῃ γενεᾷ ἄρχοντα. *M. Honf. Kútfői. 128. l.*

⁴ πάντες οἱ ἄρχοντες τῶν Τούρκων μιᾷ φωνῇ ἐξεβόησαν. U. o. 112. l.

⁵ τῷ δὲ τότε καιρῷ τὸν Ἀιοῦντινα τὸν υἱὸν τοῦ Ἀρπαδῆ εἶχον ἄρχοντα. *M. Honf. Kútfői. 125. l.*

⁶ Ἰστέον ὅτι πάντες οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀρπαδῆ ἐτελεύτησαν, οἱ δὲ ἔγγονοι αὐτοῦ ὅ τε Φαλῆς καὶ ὁ Τασις καὶ ὁ ἐξάδελφος αὐτῶν ὁ Τάξις ζῶσιν. U. o. 128. l. Φαλῆς itt kétségtelenül azonos a korábban említett Φαλίτζις-szel.

⁷ Árpád utódainak leszármazása Konstantinos szerint :

Arpades

Tarkatzu	Jelexh	Jutotza	Zalta
Tebele	Ezelexh	Falitzis	Taksis
Termatzu		(és Tases)	

rázhatjuk, hogy Árpád idősebb fiai még az ő életében meghaltak és így a fiúörökösdés elve alapján a trón a legfiatalabb Zaltára szállt s az ő ágában öröklődött tovább. Ezt bizonyítják nemzeti hagyományunk nem nagyon megbízható, de itt a bíborbanszületett császár adataival mégis csodálatosan összeegyeztethető tudósításai is.

Ha tehát Phalitzistól eltekintünk, Árpádtól Szent Istvánig mindig azt látjuk, hogy a fejedelmet a trónon fia követte: Taksonyt Géza, Gézát Szent István. Ez a kettő egyéb adatok világánál elvitathatatlan történelmi bizonyosság. Szent István is fiát, Imrét akarta a trónra ültetni s csak a fiatal herceg tragikus halála akadályozta meg terve keresztülvételében és zúditott az országra a monarchikus szervezet életbeléptetése óta először súlyos trónviszályokat.

Sőt tovább megyek. Ha ugyan a törzsfői méltóság betöltésében is nem a fiúörökösdés lett volna az uralkodó szokás, akkor az agg Álmos helyett miért épen a fiát választották volna meg, és Lebed miért utasította volna vissza a fejedelmi méltóságot épen azon az alapon, hogy nincs fia? Hiszen Konstantinos tudósításából az olvasható ki, hogy még a karchasi méltóság is apáról fiúra szállt.*

Ezeknek a tudósításoknak az alapján nem látok egyetlen egy hitelt érdemlő adatot sem, a mely Béla herceg föllépése előtt a testvérörökösdés elvének nem érvényesülését, hanem még csak fölmerülését is bizonyíthatná. Szent Istvánig kétségtelenül a fiúörökösdés elve érvényesült, utána a szerencsétlen véletlen, majd a forradalom fölforgatta a fönnálló rendet, a melyet csak I. Endre akart ismét helyreállítani. Ebben a törekvésében azonban összeütközött testvérenek, Bélának igényeivel. Az a kérdés tehát, mire építette Béla herceg igényeit?

* Ἰστέον ὅτι ὁ Βουλτζούς ὁ κρχᾶς υἱὸς ἐστὶ τοῦ Καλῆ τοῦ κρχᾶ. *M. Honf. Kutfői*, 128. l.

IV.

Béla herczeg trónigényeinek megvilágítására szükségünk van a források szigorú megbírálására. Sajnos, a külföldi források sovány adatai oly kevés fölvilágosítást nyújtanak, hogy csak próbaköveknek alkalmasak, a melyek segítségével hazai forrásaink szavahihetőségét megállapítsuk.

Krónikáink a hercegek bujdosásával kezdik elbeszéléstüket. Lengyelországi tartózkodásukhoz fűződik Béla herczeg párbaja a pomeránival, a melynek hatása alatt Mieczyslaw lengyel herczeg Bélának nőül adja leányát, Rixát, udvartartásukra pedig a pomerániaiak adóját köti le. Endre és Levente akkor elválnak testvérüktől és Péter elűzésekor csak ők térnek vissza hazájukba. Bélaért I. Endre csak akkor küld Lengyelországba, a mikor Levente meghalt és az országot a császár támadása fenyegeti. Segítségére van szüksége. Krónikáink szerint ekkor a királynak gyermeke még nem lévén, Bélának azt ígérte, hogy utána ő öröklí majd a trónt, az országot pedig meg is osztották, úgy hogy Béla egyharmadát kapta. Az egyetértést a testvérek között Salamon születése, majd eljegyzése Judithtal, III. Henrik császár leányával bontotta meg, a mire német és lengyel segítségével kitört köztük a küzdelem.

Ezekben a fővonásokban krónikánk minden szerkezete megegyezik. Feltűnő csak az lehet, hogy Kézai erről a viszállyról egy szóval sem emlékezik meg és Béla herczegről mélyen hallgat. Ennek azonban nincs semmi jelentősége, mert Kézai krónikája csak kivonata egy valamivel korábban készült szerkesztésnek, a melyet épen I. Endre trónralépésétől rövidít legerősebben, úgy hogy tudósítása innen még szűkebbszavú, mint a korábbi részeknél.* Ha érdeklődésének mozgó rugóit vizsgáljuk, arra az eredményre jutunk, hogy csak a királyok és személyes tetteik iránt érdeklődött. A hercegeket, a trónkövetelőket, sőt a nagy horderejű, országos érdekű eseményeket sem tartotta érdemeseknek

* V. ö. Kézai Simon mester krónikája cz. tanulmányomat. Budapest, 1906. 107—115. l.

arra, hogy reájuk pazarolja írói mestersége fáradságos munkáját. Rövidsége daczára azonban számtalan tanubizonyosságát adta ennél a résznél is, hogy a Nagy Lajos korából ránk maradt — de még interpolálatlan — szerkesztésnek, tehát az V. István korában készült krónikának szövege feküdt előtte.¹ Nagyon jól ismerte ennek a krónikának a herczekek bujdosásáról szóló történetét. Minden a királyra irányuló figyelme mellett is megemlékezett a herczek meneküléséről, Lengyelországba érkezésükről, a pomerániaiak elszakadásáról a lengyel főnnhatóság alól és Béla párbajáról: *Vbi Bela Pomeraniæ ducem bello devincens, filia Miskæ sibi datur in uxorem.*² Ezen kívül azonban Béla herczegét csak Salamon koronázásánál említette meg. *Andreas autem confectus senio, anno imperii sui Belæ et filiorum euisdem seu Geiche et Ladislai, Regem constituit.* Ez pedig annál feltűnőbb, mert közvetlenül ezek után a szavak után áttér Béla uralkodására és csak az ő halála után beszél megint Salamonról.

Hogy különben ezt a bővebb szöveget rövidítette itt is, több ügyetlen adatösszekapcsolása és ferdítése is bizonyítja. Így pl. Péter uralmáról e szavakkal tér át a herczekek meghívására: *Tunc in Chanad omnes in unum convenerunt*, a nélkül, hogy tudnók, kiket ért az *omnes* alatt.³ Endre bejövetelehez is *qui cum in Pesth aduenissent* szavakkal kapcsolja hozzá, hogy a lázadó pogányok követekkel miként indították meg a mérsárlást.⁴ Pedig forrásában a *qui*

¹ V. ö. id. mű 125—133. l.

² A *Budai Krónikában* ennek megfelel: *Dux (scil. Miska) uero inde revertens cum victoria per Belam acquisita, audaciam et potentiam valoris in Bela Duce collaudans, cum toto censu pomoranico ei tradidit filiam suam in uxorem ... etc.*

³ A bővebb szövegezés e helyen elmondja Viske, Bua és Bukna összeesküvését és Péter kegyetlenkedését, valamint az összeesküvők kivégzését és azután tér rá, hogy *«Tunc nobiles Hungarie videntes, mala gentis sue, in Chanad in unum convenerunt, consilioque habito totius Hungarie, nuncios miserunt solempnes ... etc.»*

⁴ *«Qui cum in Pest aduenissent absconse, sicut poterant, statim in curia Petri regis vna nocte in equis velocibus per nuncios trium fratrum proclamatur, quod omnes Theutonici et Latini ubique*

nem a hercegekre, hanem Vathára és társaira vonatkozott. Minthogy azonban Kézai a pogány lázadást és a püspökök vértanúságát kihagyta, felületes adatösszefüggésével a hercegekre hárította a pogány lázadás odiumát. Az 1051-iki hadjáratnál is rossz értelmezésével ferdítette el a *Vértsetymológiát Bársonyos-mondára*.*

És annyira csak a királyok érdekelték, hogy nemcsak Béla herceget nem említette meg, hanem Leventéről is hallgatott, pedig haláláról tudott s az ahhoz fűzött megjegyzést (a hercegek származásáról) át is vette. Gézá és Szent Lászlót is csak azért említette meg, mert Salamon uralkodásánál összeütközésüket a királylyal el nem hallgathatta. A mikor azonban megemlítette őket, mindig csak a legszükségesebbet írta le, a mit Salamon sorsának vázolásánál el nem mellőzhetett. És hasonlóképpen meg sem említette Álmost, sem Imre és Endre küzdelmét. Így tehát nem csodálhatjuk, hogy Béla hercegről sem akart megemlékezni. Természetes azonban, hogy ilyen körülmények közt az ő hallgatásának nincs semmi jelentősége, semmi bizonyító ereje.

Forduljunk tehát a bővebb szerkesztéshez. Ennek emlékeiben tulajdonképpen két különböző tudósítás maradt ránk. A *Budai Krónika* csoportja tisztán őrizte meg az V. István korabeli szerkezetet, a melynek keletkezése azonban jóval későbbi, mint az itt vázolt események. E mellett a *Bécsi Képes Krónika*, *Mügel*n és az *Acephalus Codex* interpolációiban fennmaradtak egy másik krónika töredékei is, a

inventi perimantur et resumatur ritus paganismus». A *qui* a bővebb szövegben is tényleg a hercegekre vonatkozik, csak hogy ott azután Vatháról és a pogány lázadókról van szó és rájuk vonatkozik: «Deinde contra Petrum regem rebellantes, universos Theutonicos et Latinos, qui in officiis diversis perfecti per Hungariam sparsi fuerant, turpi neci tradiderunt. Mittentes in Petri castra in equis velocissimis tres precones, qui deberent proclamare edictum et verbum Dei, Andree et Levente: ut episcopi cum clero sint necati; decimator trucidetur, traditio resumatur paganisma; penitus abolenda sit collecta; cum suis Theutonicis et Latinis Petri pereat memoria in eternum et ultra.

* V. ö. Kézai Simon mester krónikája. 109—110. l.

melyek III. Istvánig terjednek és időről-időre keletkezett közel egykorú följegyzések voltak.¹

Állítsuk adataikat egymás mellé és vizsgáljuk meg hitelességüket.

A hercegek menekülése és Béla lengyelországi szereplése, párba a pomerániaival és házassága Mieczyslaw herceg leányával, Rixával, az V. István korabeli krónikából való. Történetünknek erről a részéről Dlugosz 1455 körül írt *Historia Polonicája* is értesít. Kétségtelen ugyan, hogy Dlugosz a magyar krónikát is használta, de Béla hercegre vonatkozó adatait nem onnan vette.

A magyar krónika ugyanis következőkép tárgyalja az esetet. A pomeráni herceg megtagadta az évi adót, a melylyel a lengyel hercegnek tartozott.² A lengyel herceg ezért fegyverrel akarta azt megvenni. A két nép párbajra bizta a dolgot, hogy a hercegek közt az döntse el az ügyet. Mieczyslaw és fiai azonban féltek a párbajtól, a mire helyettők Béla herceg szállt síkra. Le is győzte a pomeránit, a ki erre bűnösnek vallotta magát.³ Mieczyslaw hálás volt és «cum toto censu pomoranico ei tradidit filiam suam in uxorem, et universa, que sibi necessaria fuerant, sufficienter et copiose ministrari precepit, et eum in omnibus honoratum, in ducatu suo tenuit, ac bona quantitate, de terra eundem hereditare non omisit.»

Kétségtelen, hogy Dlugosz ezt az elbeszélést is ismerte, hivatkozik is rá.⁴ Ő maga azonban másként mondja el a

¹ V. ö. A *Budai Krónika* cz. tanulmányomat. *Századok*. 1902. *Mügel*n német nyelvű krónikája stb. *Századok*. 1907. és *Die Interpolationen der Wiener ungarischen Bilderchronik*. *Ungarische Rundschau*, 1912.

² Tunc vero Pomorani annuas pensiones Duci Polonorum, cui tenebantur, reddere recusarunt.

³ Confessus est ipse dux Pomoranus se culpabilem. Quo viso Pomorani duci Polonie humiliter subditi, solitum tributum sine contradictione persolverunt.

⁴ Lib. II. ad ann. 1032. Aliis placet Belam Hungariæ Ducem cum tyranno Pomeraniæ congressum, singulari illum certamine vicisse, et ob id in generum Regis adscitum esse. ed. Przedziecki. Cracoviæ. 1873. Tom. I. 239. l.

dolgot. E szerint Mieczyslaw sereggel ment a pomerániaiak ellen és az ütközet nagyon heves volt. De Béla érdemeit ő is kiemeli: «Et quoniam in huiusmodi pugna virtus Belæ Ducis Hungarorum super ceteros enituit, Myeczslaus Rex illum, ut dignum erat, praemians, generum eum elegit, et dans ei filiam suam in uxorem, etiam universum censum Pomeranicum ad tenendum statum ducalem sibi consignat.»¹

Ha tehát formájára nem is, de lényegileg a két kútfő, a magyar és a lengyel elbeszélés megegyezik. A magyar krónika hitelét megerősíti, hogy a lengyel eseményekről jó értesülései vannak. A pomerániai adó Lengyelország történetében tényleg nagyfontosságú volt. Az is kétségtelen és a lengyel hagyományból is kitűnik, hogy Bélának nagy része volt a kivívott diadalban. A magyar krónika elbeszélése különben egészen istenitéleti párharczra vall (Confessus est ipse dux Pomoranus se culpalem). És érdekes, hogy Albericus Bélát Pugilnak nevezi,² a mi nálunk az istenitéletnél a felet helyettesítő bajnok elnevezése volt. Ez kétségtelenül nem véletlen és, ha nem is bizonyít a párбай mellett, mégis legalább Béla hadi erényeit dicséri.

Magát a lengyelországi szereplést különben megerősíti Béla ágának állandó összeköttetése Lengyelországgal. Béla később is oda fordult segítségért Endre ellen és sógorának Kázmérnak fia, Smialy Boleszló (1058—1079) meg is segítette, Béla fiait is haddal támogatta Salamon ellen, majd a mikor 1079-ben neki magának is menekülnie kellett országából, viszont ő kereste Szent László támogatását. Az 1110 körül író Martinus Gallus és Kadłubek 1200 körül írt krónikája is tud a hercegek megsegítéséről, arról, hogy László Lengyelországban nevelkedett,³ sőt Martinus Gallus

¹ Id. hely I. 239. l. A mennyiben a későbbi lengyel kútfők megemlékeznek róla, ők is ezt az elbeszélést követik.

² *Mon. Germ. Script.* XXIII. 793. l. ad a. 1061. *In Ungaria regnavit Bela Pugil annis 4.* — 795. l. *In Ungaria post Belam pugilem regnavit Salomon annis 11.* — 798. l. *In Ungaria regnavit sanctus rex Logescelaus Bele pugilis filius annis 18.*

³ *Galli Chronicon* I. 28. Ipse quoque Salomonem regem de

Boleszló menekülésekor, mikor Magyarországra Szent Lászlóhoz jött s az eléje siető királyt dőlyfösen lóháton fogadta, a következő szavakat adja a trónjától megfosztott uralkodó szájába: Hunc alumpuum in Polonia educavi, hunc regem in Ungaria collocavi.* Ezek az összeköttetések és Martinus Gallus adatai, ha csak közvetve is, szintén a magyar krónika tudósításának hitelét növelik.

Sajnos, hogy Béla behívásánál és harcainál már nem ellenőrizhetjük annyira krónikáink adatait. Az V. István idejébeli krónika elmondja, hogy Endre Levente halála után követeket küldött öcséséhez Lengyelországba, visszahívta őt és minthogy örököse és vérrokona úgy sem volt, őt jelölte ki trónutódjának. Addig is fölosztották az országot egymás közt, úgy hogy Béla egyharmadát kapta meg. III. Henrik császár 1051-iki hadjáratában azután Endre mellett Bélát is a magyar sereg vezéréként említi. Pozsony ostrománál ez a tudósítás csak azt tudja, hogy a császár nyolceheti ostrommal sem ért célzt. Sokkal részletesebben beszél el azonban a dunántúli hadjáratot, a melyben a magyarok harcmodorát is jellemzi és a melyhez a *Vértess-etymológiát* fűzi hozzá.

Erre vonatkozólag már nem hivatkozhatunk a külföldi kútfők tanuságtételére. Az altaichi évkönyvek ugyan részletesen tárgyalják a hadjáratokat, a magyar harcmodor jellemzésével az ő leírásuk is egybevág, de Béla herczeg nevét nem említik.*

Ezeknél az eseményeknél azonban a *Bécsi Képes Krónika* interpolációiban már a másik régibb magyar föl-

Ungaria suis viribus effugavit, et in sede Wladislaum... collocavit. Qui Wladislaus ab infantia nutritus in Polonia fuerat, et quasi moribus et vita Polonus factus fuerat. Bielowski, *Mon. Pol. Hist.* I. 422. l. — Kadłubek: Victus itaque Salomon tam bello quam regno excessit, cuius in locum alumnus Poloniae Wladislaus Boleslai munere sufficitur. Bielowski II. 293. l.

* Bielowskinál I. 423. l. V. ö. még Kadłubeket u. ott II. 297. l.

** Ad a. 1052. Cum enim urbem Preslawaspurch in finibus utriusque regni sitam, diutina premerent obsidione, papæ adiuratione constricti inde discessere. Nem említi nevét a dunántúli hadjáratnál sem ad a. 1051.

jegyzés tudósításait is bírjuk. Igaz, hogy ez egyelőre csak Pozsony ostromáról szól, de ez a tudósítása már azért is hitelt érdemlő, mert a Pozsonynál kitűnt és névszerint felsorolt vezérek közül Vojtech és Márton a pannonhalmi apátság kiváltságlevelében is előfordulnak.

Béla herceg szerepe különben nem olyan fontos, mint a hogy a földolgozások föltüntetni szokták. Pozsony ostrománál egyik elbeszélés sem nevezi meg Bélát, a dunántúli hadjáratnál pedig Bela dux mindig csak Andreas rex mellett fordul elő. Ha tehát Béla neve nincs is említve a német forrásokban, részvétele a háborúban mégis valószínű, mert hiszen az ország fölosztása után — a miben pedig nem kételkedhetünk — a sereg jó része is az ő hatalmában volt.

A két magyar értesítés különben a következőkben is lényegileg megegyezik. Az ellenségeskedés e szerint a testvérek közt Salamon születése, illetve Judithtal kötött eljegyzése után kezdődött. Salamon megkoronázása után, a melynél Béla is jelen volt, kenyértörésre került a dolog. Béla Boleszló lengyel herceghez menekült, a mire Endre viszont fiát német területre küldte és Henrikhez fordult segítségért, a ki Vilmost és Pothot küldte be német seregekkel. Habár a királyiakra a küzdelem reménytelen volt, Endre és német segítői hőiesen küzdöttek, de leverettek, Endre maga is Mosonnál fogságba esett és meghalt, sőt a két német vezért is elfogták.

Így adja elő a küzdelmet az V. István korából származó tudósítás. Az interpolatiók egynéhány szilánkja pedig azt árulja el, hogy ez az elbeszélés még élesebben Endrét okolta a viszály szításával: «Rupto foedere sue promissionis, quod in regibus esse non deberet»; «Simulabat enim quod pro perdicione regni hoc faceret, quia imperator filiam suam filio suo Salamoni non dedisset, si non eum coronaret». Ezek a megjegyzések és a várkonyi jelenet élénk leírása, a mely az Acephalus-codexben is fennmaradt, bizonyítják ezt a tendenciát.

És ennél a pontnál a külföldi kútfők is megerősítik azt, a mit a krónika a küzdelem lefolyásáról mond. Az

eljegyzés óta támadt bizalmatlanságról az *Annales Altahenses* is tudott, hiszen azt mondja: cui conventioni regis frater, Bel nomine cum filio non intererat, ideoque nostratibus semper suspecti erant.¹ Hogy Endre a küzdelem előtt fiát tényleg átküldte a határon, hogy Vilmos thüringiai örgróf és Poto gróf segítséget hoztak, hogy Endre a mosoni kapunál fogságba került, de mindjárt meg is halt, azt az altaichi évkönyvek² és Hersfeldi Lambert³ is részletesen elmondják.

A hazai traditio különböző szerkesztéseinek és a külföldi kútfoknak összevetéséből tehát kitűnik, hogy chronikáink elbeszélése nagyjában hitelt érdemlő. Mindenesetre kár, hogy a kétféle hazai szerkezet mindkettő határozottan Béla-párti színezetű s így nincs kútfőnk, a mely Endrének és pártjának álláspontjával és gondolkodásával megismeretne.

Mindazonáltal historiatlag bebizonyított tényeknek tekinthetjük, hogy Béla a pomerániaiak ellen kitűnt, hogy ezen az alapon vette nőül Rixát és kapta hercegi udvarának tartására a pomerániaiak adóját, hogy Lengyelországot Endre hívására hagyta el és hogy akkor az ország harmadrészét kapta. Az is kétségtelenül kitűnik, hogy Béla Magyarországon trónörökösnek tekintette magát s a mikor Salamon születése után igényeit veszélyeztetve látta, elégtelenségét nem titkolta.

Figyelmeztetnünk kell azonban arra, hogy a két Béla-

¹ Ad annum 1060.

² ... in Ungariam mittuntur ex latere regis episcopus Eppo ... stb. — in ipsis faucibus viarum, quas portam regni vocant a tergo adgreditur (scil. Andreas) stb. — ... ibique rex vivus capitur, sed eodem momento, equis et curribus conculcatus, moritur. — Capti sunt etiam ex nostris episcopus Eppo, Willihalm Saxonius marchio, comes Poto aliique quamplurimi. Ann. altahenses maiores ad a. 1060.

³ Rex Willihelmum marchionem Thuringorum et Epponem Citicensen episcopum ... illuc misit. — ... Andreas equo forte excussus, pugnantium pedibus est conculcatus; episcopus captus; marchio fame magis, quam ferro expugnatus, se dedit. Lambertus ad a. 1061. *Mon. Germ. Script.* V. 162. 1.

párti elbeszélés egyikében sincs szó arról, hogy Béla a trónt a testvérörökösödés elve alapján követte volna. Szerintük Béla a bejövetele alkalmával Endrével kötött megállapodás alapján kívánta a koronát. Itt tehát szoros összefüggést árulnak el az ország fölosztása és az örökösödés kérdése közt. Figyelmeztetnünk kell azonban arra is, hogy ez a felosztás akkor novum, Leventének nem volt külön hibasított hercegsége.

V.

Megoldandó tehát még, hogy milyen czimen követte magának Béla herceg a trónt és miért tartotta magára nézve sérelmesnek, hogy Salamon legyen a király és ő, mint herceg, engedelmeskedjék neki?

Azt hiszem, ezt az okot a krónika egészen helyesen jelöli meg, a mikor az ország fölosztásánál azt mondja: «Hæc igitur prima regni huius divisio seminarium fuit discordiæ et guerrarum inter duces et reges Hungariæ». A hercegség kihasítását a krónika az ország első felosztásának nevezi, ez tehát nálunk addig ismeretlen intézkedés volt; de nem volt ismeretlen Béla herceg előbbi hazájában: Lengyelországban.

Ma már tisztázott dolog, hogy a szláv népeknél a trónöröklés a senioratusi elven alapult. A régebbi történetírás ugyan azt hitte, hogy Csehországban I. Brätislaw herceg végrendelete honosította meg ezt a rendszert (1055), Lengyelországban pedig III. Bolesław (1138); Loserth* azonban kimutatta, hogy a senioratus Csehországban Brätislaw állítólagos végrendelete előtt is fönnállott, hogy Cseh- és Morvaországban már a IX. és X. században is kimutatható,** hogy

* Loserth: *Das angebliche Senioratsgesetz des Herzogs Brätislaw I. etc. Archiv für österr. Gesch. Bd LXIV. I. Hälfte.*

** Diese Einrichtung ist aber eine nicht erst seit dem Herzoge Brätislaw I. in Böhmen zu Recht bestehende, sondern eine viel ältere. Sie lässt sich in Mähren und Böhmen schon während des neunten und zehnten Jahrhunderts als vollkommen zu Recht bestehend nachweisen. U. o. S. 61.

Konstantinos császár tanúsága szerint Svatopluk is orszá-
gát három fia közt fölosztva, a főhatalmat a legidősebbre
ruházta.¹ Csehországban a Přemysl-ház tagjait egyenlő
jogiaknak tekintették, testvéreknek (frater) nevezték, még
ha nem is voltak azok, s ezek közül a «testvérek» közül a
legidősebbnek a joga volt az országon uralkodni.² És ha-
sonló eredményre jutott már korábban a lengyelországi
viszonyokat illetőleg Kantecki,³ a ki kimutatta, hogy Bole-
slaw végrendelete tulajdonkép nem is a senioratusi rendszert
hozta be, hanem ellenkezőleg a primogeniturát akarta meg-
honosítani⁴ s a főhatalommal a gnesnai helyett a krakói
ágot ruházta föl.⁵

A senioratusi örökösödési rendszer keletkezésének kér-
désével foglalkozva, Kantecki helyesen hivatkozott arra az
elvre, hogy a trónörökösödés szabályai mindenütt a magán-
örökösödési szokásokból fejlődtek. Hogy a szlávoknál a
senioratusi rendszer olyan általánosan el volt terjedve, azt
sajátos társadalmi és birtokviszonyaikból: az ószláv házkö-
zösség intézményéből magyarázta, a melyben a nemzetség
tagjai — gyakran igen sokan — együttes háztartást és
gazdálkodást folytattak egy-egy választott vajda, zsupán,
vladika, starjeszina vezetése alatt, a ki nem volt szükség-
kép a legidősebb, s a kit le is tehettek. Az ilyen házközös-
ség csak akkor bomlott föl, ha a birtokot a tagok között
fölosztották. Akkor a korábban fönnállott kötelékek fölbom-
lottak.⁶ A görög egyházhoz tartozó szláv népeknél ez a

¹ U. o. S. 61. — Konstantinusnál: τὸν πρῶτον καταλείψας ἄρχοντα μέγαν, τοὺς δὲ ἑτέρους δύο τοῦ εἶναι ὑπὸ τὸν λόγον τοῦ πρώτου υἱοῦ. M. Honf. kútfői 129. l.

² Loserth id. hely 60—61. l.

³ Maximilian Kantecki: *Das Testament des Boleslaw Schiefmund. Seniorat und Primogenitur in Polen.* Posen, 1880.

⁴ Id. hely 88—98. l.

⁵ U. o. S. 87. l.

⁶ A házközösség intézményének nagy irodalma van. Ujabban tá-
madások is érték Peisker (*Die Serbische Zadruga, Zeitschr. f. So-
cial- und Wirtschaftsgesch.* VII. S. 211—326.) és Strohal (*Die Haus-
kommunionen bei den Südslawen. Wiss. Mitteil. aus Bosnien und
der Herzegowina.* XII. S. 470—490.) részéről. Ez a vélemény a ház-

házközösség mai nap is fönnáll, Szerbiában és Montenegróban a zadruga és az inokosna formájában, míg Oroszországban belőlük fejlődött ki a faluközösség specialis orosz formája: a mir.

Az orosz, lengyel és cseh fejedelmek országukat is úgy osztották meg fiaik között (paragium), mint a felosztó házközösségek a birtokot. De akár a házközösségekből származott ez a fölosztási rendszer, akár nem, az bizonyos, hogy a senioratusi öröklés rendszere a fölosztással volt kapcsolatos. Ámbár mindig megvolt a törekvés, hogy az osztályos «tesvéreket» valamelyes központi hatalom alá rendeljék, a mire a senioratusi rendszer adta meg a módot, az osztályos hercegek közt mégis végnélküli küzdelmek támadtak, a melyekben Oroszország egysége egészen elveszett. Ellenkezőleg a legkevesebbet ártott ez a rendszer, legalább III. Bolesław idejéig, Lengyelországnak, a hol a fejedelem egyes részek hercegeit hatalomban annyira fölülmutta, hogy a történelemben nyomuk is alig maradt.*

Azonban Lengyelország sem volt ment a senioratusi elvvel kapcsolatos küzdelmektől. Épen Béla herceg sógorát, Kázmért, II. Mieczysław fiát is elűzték apja halála után, úgy hogy trónját jó idő múlva csak német segítséggel tudta visszaszerezni. A küzdelem részleteit nem ismerjük, de Martinus Gallus szerint Kázmér a száműzetésből azt üzenete Lengyelországba: «Nulla hereditas avunculorum vel materna iustius vel honestius possidebitur quam paterna».**

Igaz, hogy ezeknek az osztályoknak az okát a törzsi közös birtoklásban is lehetne látni, a mely pedig általános jelenség volt. Hiszen ez a közös birtoklási elv volt az oka a Merovingok, a húnok és a bolgárok osztozkodásainak és

közösséget az északi szlávoknál általában tagadja, a délieknél pedig az adózási viszonyokból a későbbi időben keletkezettnek mondja, hogy t. i. az adó füstönként szedése fejlesztette ezeket a közösségeket.

* Am grössten dürften wir uns die Gewalt des Oberhauptes in Polen denken, wo bis zur Zeit Boleslaws Krzywousty der Grossfürst die übrigen Theilfürsten so sehr überragt, dass sich von diesen in der Geschichte kaum die Kunde erhalten hat. Kantecki id. mű 23. l.

** Bielowskinál Mon. Pol. Hist. I. 416. l.

elgyöngülésének is. Csakkogy a húnok, a bolgárok vagy Nagy Károly és Karlmann a birtokot nem osztották meg, hanem azt is, a hatalmat is közösen bírták. A szláv államok küzdelmei pedig nem a birtokközösségből, hanem fölosztásból fakadtak, abból, hogy akkor a közösség megszűnt s az erkölcsi kapocs, a melyet a senioratus képviselt, nem volt elég realis alap, hogy a fejedelem felsőbbségét a többiek fölött tényleg is biztosítsa.

A mikor Béla, bátyja hívására Magyarországra visszajött, tulajdonképen ezt a fölosztást honosította meg, a melyről a krónika azt mondja, hogy minden későbbi küzdelmeknek király és herezegek közt oka volt. A házközösség alapján lélektanilag itt is könnyebb a magyarázat. A házközösséget ugyanis a földközösségtől két vonás különbözteti meg: 1. hogy idegeneket is fölvehet kebelébe, 2. hogy az eltávozottakat kilépetteknek tekinti, a kiknek eltávozásukkal minden joguk a közös birtokhoz is megszűnik. Így mondja ki nálunk is az 1273-iki szlavonai statutum: *Item alter pro alterius delicto, sicut pater pro filio emancipato, vel e converso, aut frater pro fratre divisionis titulo separato, non debeat condemnari, nisi fuerint conscii vel participes criminis perpetrati.* Lengyelországban Béla is a királyi házhoz tartozott, hercegi udvartartására a pomerániai adót kapta meg. Távoztakor ezt elveszítette, méltányos volt tehát, hogy kárpótlást kapjon. Ez volt a *«prima divisio . . regni»*, mert korábban Magyarországon ilyen territorialis hatalom nem fejlődött. A mi volt, azt is megtörte Géza és Szent István, az azonban nem az ország felosztásából, hanem a törzsfői hatalomból származott.

Ez a fölosztás a mi nemzetségi birtokközösségünkben sem magyarázható meg. Igaz ugyan, hogy ez olyan erős volt, hogy Szent László és Kálmán törvényeiben a családtag bűnéért az összes családtagok bűnhődnek. Igaz, hogy a nemzetség joga az öröklésben is erősen érvényesült; a végrendelkezés úgyszólván kivételes volt és a nemzetség elővételi és visszaváltási joga még a 1267-iki és 1291-iki törvényekbe is be volt czikkelyezve, még a birtokelkobzás eseteire is. Az ági örökösödést, a mely a fölszálló öröklést

kizárta, csak Kálmán léptette életbe és csak a Szent István halála után szerzett adománybirtokokon. Ez a közösség azonban akkor még ritkán vezetett osztályra, a mely nálunk csak jóval később jutott diadalra, úgy, hogy nemzetségeink birtokosztályai még a XIII. században is tartanak. A hercegség kihasítása tehát nem magyarázható meg a hazai birtoklási és örökösödési viszonyokból.

Ha pedig a hercegség kihasítása lengyel mintára történt Béla kárpótlására, valószínű, hogy Béla ahhoz a lengyel hercegek jogait fűzte hozzá és ezen az alapon nyújtotta ki kezét a trón után. Míg Endrének fia nem volt, méltán a trón várományosának tekinthette magát. Természetes, hogy Salamon házassága és koronázása nem tetszett neki, lengyelországi tapasztalatai után pedig nem igen tűrhette, hogy őt, az osztályos iestvért, Endre gyermek fiának fönnhatósága alá hajtsák.¹ Ha tehát a nemzet rokonszenvét is megszerzte, a gyermekkel szemben csak érdemeire kellett hivatkoznia, hogy magának nyerje meg a közvéleményt, a mely Endre utóbbi német politikáját valószínűleg úgy sem szívesen látta.

Krónikánk késői szerkezete tehát jobban ismerte a tényállást, a mikor a «prima divisio . . . regni»-t jelölte meg mint Béla trónkövetelésének alapját és a későbbi trónküzdelmek kútfejét, mint a korban közelebb fekvő Kinnamos, a ki az örökösödési rendről akart beszélni, mikor még a királyi család írásaiban szereplő tagjainak rokonsági kapcsolatait sem ismerte.

VI.

Béla és Szent László esetei voltak azok a praecedensek, a melyek alapján Kinnamos, illetve Mánuel császár a testvérörökösödés elméletét föllállította. Pedig Szent László esete sem szól a testvérörökösödés mellett. Akkor nemcsak hadiállapot volt, a mikor erős kézre volt szükség, hogy az

* Oroszországban is a hercegek bizonyos sorrendben haladtak előre a kievi nagyfejedelmi székbe.

országot Salamon támadásai és ezzel a német befolyás ellen megvédje, nemcsak Géza fiainak zsenge kora indította a nemzetet Szent László megválasztására, hanem főképp Géza utolsó politikai tényei. Géza ugyanis Dezső kalocsai érsek rábeszélésére királyi koronáját át akarta adni Salamonnak, a megegyezés létre is jött s a végrehajtást csak az akadályozta meg, hogy a nemzet Salamont el nem ismerte. Ilyen körülmények közt kiáltották ki Szent Lászlót, a kinek megválasztása valószínűleg bekövetkezett volna Géza király halála nélkül is.

Nem hozható föl a testvérörökösödés elvének támogatására Álmos herceg trónkövetelése sem. Álmos nem is Kálmán után követelte magának a trónt, hanem Kálmánnal szemben. Szent László őt szánta és nevelte trónörökösnek. Kálmánnak, mint idősebbnek sikerült ugyan magát elismertetnie, a nemzet neki hódolt, de öcsce ebbe a fordulatba többé belenyugodni nem tudott, híveket szerzett és minden alkalmat megragadott igényeinek érvényesítésére. Az ellentét persze akkor mérgesedett el végleg, a mikor Kálmán halálos ágyán már nem a saját trónját, hanem fiát féltette öcscsétől.

Ezzel az esettel analog Imre és Endre küzdelme is. III. Béla halálakor Endre már király volt, trónjától megfosztott halicsi király, a ki nem szívesen látta, hogy bátyja, a kit ugyan már korábban szintén megkoronáztak, tényleg azonban csak Horvát- és Dalmátország hercege volt, foglalja el a trónt, neki pedig az ország területéből semmi se jusson. Mert apja így intézkedett. Kezdetben azonban nem a királyi trónért küzdött, csak az ország egy részéért, a mit el is ért, a mikor Imre 1198-ban Horvát- és Dalmátországot átengedte neki. Herczegségében Endre független fejedelemként viselkedett. Második összeütközésük alkalmával Endre céljai nem világosak: vajjon függetleníteni akarta-e magát, vagy a trónt elfoglalni. Nem valószínű, hogy csak a bosszúvágy sarkalta, a miért Imre olyan erőszakosan lépett fel titkos hívével, Boleszló váci püspökkel szemben. Andechsi Gertruddal kötött házasságából is inkább az következtethető, hogy hercegségét el akarta

szakítani az országtól. Az andechsi család ugyanis régtől fogva igényt tartott Dalmáciára és Horvátországra, a melyeknek hercegi címét is viselte. Úgy látszik tehát, ennek az érdekházasságnak indító oka az volt, hogy Endre megszerezze törekvéseihez jövődöbeli ipja, IV. Berthold isztriai és krajnai örgróf támogatását is. És nem lehetetlen, hogy házassága után épen Gertrud nagyravágyása terelte politikáját új mederbe, irányította magasabb cél felé, hogy Magyarország koronáját megszerezze.

Az egyes esetek egyedi vizsgálata tehát egészen más világításban tünteti fel a dolgokat, mint a statisztika néma számai.

Kinnamos állítása mindenkép önkényes volt, akár tendencián, akár tudatlanságon alapult. Mánuel maga sem vette komolyan ezt az elvet. Boricsnál még nem alkalmazhatta. IV. Istvánt is elejtette, a mikor látta, hogy vele céljait el nem érheti. Akkor — talán, hogy a hirdetett elvhez következetes maradjon — vetette föl az eszmét, hogy a király Bélát ismerje el örökösének és küldje Bizánczba. Tényleg Béla esete az egyetlen, a mikor ez az elv érvényesült. De Mánuel ezt a megegyezést sem vette komolyan, nem akadályozta az meg sem abban, hogy IV. Istvánnal új kísérletet tegyen, sem abban, hogy Magyarországtól Dalmáciát és a Szerémséget elragadja.

A testvérörökösödés és testvéri trónkövetelés egyes esetei is megerősítik tehát azt az eredményt, hogy Magyarországon az Árpádok korában a testvérörökösödés elve a nemzet választási jogán belül érvényesülő szokás, vagy a királyi család részéről megnyilatkozott törekvés alakjában sem érvényesült. A királyi családban az volt a szokás, hogy a meghalt király *életben levő* legidősebb fiát tekintették a jogos örökösnek. Ezzel a törekvéssel csak Béla herceg helyezkedett szembe, a ki azonban trónigényeit idegen, lengyel szokásra alapította.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA